

נגה ארבל

הניחו לעזותיים להשתחרר

החופש לצאת מאזור הנתון במלחמה מוגן בדין הבין-לאומי לפליטי כל העולם, למעט ערביי ארץ-ישראל. אך אותן אמנות שכובלות אותם לרצועת עזה, מלמדות גם כי במצב הנוכחי חובה לאפשר להם לצאת ממנה

הסאגה המוזרה של העברת הסיוע ההומניטרי לרצועת עזה – שראשיתה במשאיות הנבזזות ונפגעות בדרכים, והמשכה בהצנחת הסיוע ממטוסים, או הקמת נמל זמני מיוחד – מדגישה עוד יותר את האיוולת המתמשכת הקשורה בווטו העולמי שכביכול הוטל על הגירה מעזה.

אבל המציאות אינה נורמלית. למרות הלחימה העזה שגבתה את חייהם של רבים מאוד מתושבי עזה, ישראל, ארה"ב והקהילייה הבינלאומית עדיין משלימות עם הווטו המצרי המוחלט על שימוש בשטח מצרים כדי לסייע לפליטים, שהם לכאורה אחיהם.

הפה שכבל הוא הפה שהתיר

אך ההשלמה הזאת אין פירושה שהעזותיים יכולים לשוב לעזה: הרצועה הרוסה, וההכרח הביטחוני הישראלי מחייב עוד הליך ארוך של פירוז. כך או אחרת, מי שירצה למנוע אסון הומניטרי יגיע בסוף למסקנה ששערי ההגירה צריכים להיפתח. והם ייפתחו.

בשיח המתפתח בציבור הישראלי על האפשרות להניח לעזותיים לעזוב את הרצועה אם רצונם בכך ("הגירה מרצון"), התגובה האוטומטית של פלח אוכלוסייה קטן וקולני היא לטעון שמתן אפשרות כזאת הוא הפרה של הדין הבין-לאומי. הם טועים, אבל לא לחלוטין. למי שאיתרע מזלם להיקלע לאזור מלחמה יש זכות-אדם לעזוב אותו. אבל הדין הבין-לאומי מגלה חוסר עקביות בהגיעו לפליטי מלחמת העצמאות של ישראל. זכויות אדם אוניברסליות אמורות לחול בשווה על כל אדם באשר הוא אדם. אבל בעת תיקונן באמנות הופלתה לרעה קבוצה

הרי אינה נמצאת באיזה אי טרופי נידח, שמצדיק הצנחת סיוע או הקמת נמל; היא נמצאת ברצף יבשתי פשוט עם מצרים, שממנה הדרכים פתוחות אל העולם כולו. במציאות נורמלית, הנסים מאימת המלחמה היו חוצים את הגבול למצרים, שבה היו מוקמים בעבורם מחנות מעבר וסיוע – בדיוק כפי שקורה בכל מלחמה אחרת על פני הגלובוס. העולם היה מתגייס להביא לשם מזון ותרופות, וגם מציע מכסות נדיבות של הגירה לקליטת פליטים.

הפתרון הזה, הזמין בכל מקום בעולם, מתאים מאין כמוהו למצב בעזה: הרצועה הפכה לעיי חרבות, האוכלוסייה מועדת לשוב ולבצע טרור וזוועות בשכניה הישראליים, והעזותיים רוצים להגר. הדין הבין-לאומי נבנה כדי לאפשר לאנשים לבחור בחלופות לטרור ולהתרחק ממלחמה, לא כדי להקל על ארגוני טרור להשתמש בהם כמגן אנושי. בעולם מתוקן מאפשרים לפליטים לחפש מקלט.

סעיף 49 של אמנת ז'נבה הרביעית אוסר על "טרנספר" או גירוש של אזרחים אל תוך השטח של מדינה כובשת.¹ מדינה כובשת לא רשאית גם להחזיק אנשים באזור חשוף לאימי המלחמה אלא אם ביטחון האוכלוסייה או צורך ביטחוני דורש זאת.

• מדינות העולם סגרו את שעריהן וסירבו לבקשות היהודים למקלט מפני הנאצים. וכך נולד סעיף 14 של ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות אדם (1948) שלפיו "כל אדם זכאי לבקש ולמצוא בארצות אחרות מקלט מרדיפות".

שלוש שנים מאוחר יותר (1951) תורגם סעיף 14 זה לאמנה רחבה יותר "בדבר מעמדם של פליטים". אמנות ז'נבה אסרו על הכובש למנוע עזיבה של "מוגנים"; אמנת הפליטים נועדה לוודא שיהיה להם לאן ללכת. הזכויות המעוגנות באמנת הפליטים אמורות להיות אוניברסליות. האמנה אמורה לאפשר לכל אדם לבקש מקלט. אבל ההגנות שלה אינן כאלו. במכוון, הושאר בהם חור.

משכוננה סוכנות בין-לאומית לפליטים שמטרתה לסייע למעוניינים לנטוש את שדה הקרב ולחיות את חייהם ללא צל המלחמה והשכול, היא צריכה הייתה להחליף את אונר"א בטיפול בפליטים הערבים מישראל. אבל המנדט של סוכנות הפליטים הבין-לאומית הוא לסייע למטופליה להיקלט בחזרה במדינות מוצאם המקוריות, או באלו הערביות שאליהן נמלטו, ולסיים בכך את סאגת המלחמה על קיומה של מדינה יהודית. ובקרב מנסחי האמנה היו נציגים של מדינות שלא הייתה להן שום כוונה לאפשר זאת.

כתוצאה מכך, סעיף התחולה של האמנה

אחת של פליטים: אלה שברחו בעקבות מלחמת העצמאות הישראלית.

המשפט הבין-לאומי ההומניטרי שהתבסס אחרי מלחמת העולם השנייה התגבש סביב הרעיון המסדר של הפרדה בין הפרט לבין המדינה שהוא משתייך אליה. המנסחים הבינו שאינם יכולים למנוע אלימות בין מדינות, לכן ביקשו להגביל את הסדיום המיותר ולמעשה כל פגיעה לא הכרחית באנשים חלשים שאינם מהווים איום ושהסיבה היחידה לפגוע בהם היא היכולת של האוחז בכוח לעשות זאת.

הם הגדירו סט אוניברסלי של "זכויות" שיש לכל אדם, מעצם היותו אדם, שאף מדינה אינה רשאית לגזול ממנו, בין אם הוא כפוף לה בין אם הוא חלק מהאויב שהיא נלחמת בו. זוועות המלחמה – ובפרט ההשמדה המכוונת שביצעו הגרמנים בכ-11 מיליון איש, 6 מיליון מהם יהודים – היו, בתחומים רבים, מפת הדרכים של מנסחי האמנות:

• גרמניה שללה מיהודים את חירותם. האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות אוסרת על מדינות חתומות להפלות על בסיס שרירותי כמו גזע, מין או דת.

• הנוק העצום לאוכלוסייה האזרחית הוביל לדרישה באמנות ז'נבה (1949) להפריד בין פעילות צבאית ואזרחית. מתוך הכרה במגבלות ההפרדה הזו, סעיף 24 של אמנת ז'נבה הרביעית דורש מהצדדים לסכסוך לאפשר לילדים לעזוב את אזור הסכסוך לפי רצון הוריהם. סעיף 35 דורש שיותר לכל מי שמוגן על ידי האמנה לעזוב אם רצונו בכך.

• גרמניה העבירה בכפייה את יהודי אירופה למחנות השמדה בפולין הכבושה – לכן

מחריג "בני אדם המקבלים כיום הגנה או סיוע מארגונים או ממוסדות של ארגון האומות המאוחדות". אין לכך הצדקה מהותית. האמנה קובעת מי הם האנשים שמדינות חתומות אינן רשאיות לסרב לקלוט אותם כתושבים בשל מצוקה במדינות מושבם. האמנה נועדה הרי לצמצם עריצות ואלומות. בלעדיה, לזכות לברוח ממלחמה אין משמעות.

נוסח ההחרגה הזאת, האוניברסלית לכאורה, מטעה. אין עוד "ארגונים או מוסדות" של האו"ם המעניקים הגנה או סיוע לפליטים. גם לא היו כאלו כשנחתמה האמנה. הייתה רק אונר"א. ובכל מקרה, לזהות ארגון האו"ם המסייע לפליטים לא אמורה להיות שום השפעה על זכותם לבקש מקלט. אין היגיון או הגינות באמירה שזהותה של סוכנות שנועדה לסייע, תשלול מאנשים את הזכויות הבסיסיות שלהם – ודאי שלא כשאנו זוכרים שהמטרה המוצהרת של אמנות היא להבטיח את הזכויות הללו במנותק מהקולקטיב שאליו נולד אדם כזה או אחר. סעיף ההחרגה הזה לא נועד להבטיח זכויות בשום צורה. הוא נועד למנוע מקבוצה ספציפית של אנשים את החירות לבחור לעצמם חיים שונים מאלו שנולדו אליהם.

מחריג הזה, שעיגן את הסללתם של דורות של אנשים לאנטישמיות, על לא עוול בכפם, יש חריג משל עצמו: "פסקו ההגנה או הסיוע האמורים, מאיזו סיבה שהיא, ומצבם של בני אדם אלה לא בא על תיקונו השלם לפי ההחלטות המתאימות שנתקבלו בעצרת האומות המאוחדות, יהיו אנשים אלה זכאים ממילא ליהנות מאמנה זו". האמנה מסכימה שאם תחדל אונר"א להתקיים, לא תהיה ברירה אלא להחיל על בני הערובה שהיא מחזיקה זה 75 שנים את הכללים החלים על כל יתר באי עולם.

העזתים דורשים לצאת

ובינתיים, המציאות חוברת לאיטה להיגיון ולצדק, והעזתים נלחמים בכל כוחם להימלט מכלאם. משנת 2015 עד כה נרשמו באיחוד האירופי² יותר מ-30 אלף מבקשי מקלט משם. כמעט כולם הגיעו לאירופה במסלול חוצה טורקיה (יעד מועדף של מי שמצליחים להימלט מהרצועה דרך מצרים). 12 אלף מתוכם הגיעו בין מבצע 'שומר החומות' ב-2021 לינואר 2024. בינואר האחרון הסירה קביעה תקדימית של התובע בבית הדין האירופי לצדק את החסם לקליטתם כפליטים

אונר"א היא המנגנון שבאמצעותו התסכול הגובר מהפליטות הנצחית עוצב לכדי האנטישמיות הרצחנית ששיאה עד כה היה בטבח ה-7.10. אבל ההחרגה של פליטים ערבים יוצאי המדינה היהודית מההסכמות

שבהסכמי השלום עם ישראל התעקשה להותיר את ערביי עזה במקומם (יהודי ימית פונו). מצרים בנתה חומות בצורות בינה ובין עזה, והיא מחזיקה כאמורה את המעבר ברפיח סגור לכול מלבד מכסה של מאות בודדות של יחידי סגולה המורשים לנטוש את המערכה מדי יום.

לכל באי עולם שמורה הזכות לעזוב אזור מלחמה. היא מעוגנת היטב באמנות הבין-לאומיות. אונר"א הודיעה שאין ביכולתה לסייע לעקורי עזה, ולמעשה ישנם דיווחים על כך שעובדי הסוכנות מחבלים בכוונה בתשתיות האזרחיות ברצועה כדי להחריף את המשבר ההומניטרי בה ולהגביר את הלחץ הבין-לאומי על ישראל.

הדבר הנכון, ההוגן והאנושי לעשות בשלב זה איננו להנציח את אפלייתם לרעה של תושבי הרצועה, אלא לשבור את חומות הכלא שיצרה להם מצרים ולהניח להם לבחור אם רצונם להישאר להילחם את מלחמתו של ארגון טרור אנטישמי ורצחני – או לחפש לעצמם חיים חדשים בלי משא האנטישמיות הערבית כולה על כתפיהם.

נגה ארבל היא מעריכה לשעבר במשרד החוץ וחוקרת אסטרטגיה מדינית

באיחוד האירופי.³ לפי הפסיקה, במצבה העגום הנוכחי של הרצועה, לא ניתן עוד לטעון כי אונר"א מספקת לתושביה הגנות כלשהן.

בחינה מדוקדקת יותר של מגמות ההגירה מעזה שבהן שולטת מצרים ביד רמה חושפת זינוק במגיעים לאירופה, שהם כנראה קצתו של קרחון הנמלטים מאימי חמאס, בקיץ החולף. הזינוק החל ביולי 2023, עם 608 פליטים, מספר שלא נראה כמוהו מאז הגל הקודם ב-2015 – והאמיר ל-1,164 באוגוסט ול-1,573 בספטמבר. באוקטובר המספר כבר עמד על 925, בנובמבר על 471, בדצמבר עלייה קלה ל-580, ובינואר 200 בלבד. נראה כי המלחמה גרמה למצרים להדק ביתר שאת את אחיזת החנק שלה בכלא העזתי.

מצרים, חשוב לזכור, היא החוט המקשר המונע מהעזתים את חופש הבחירה זה 75 שנים. מצרים הייתה אחת משתי המדינות הערביות (השנייה הייתה עיראק) שיוצגו בין מנסחי אמנת הפליטים. מצרים החזיקה את העזתים בכלאם ב-19 השנים שבהן אחזה שלא כדין ברצועה (1967–1948), והיא זו

² <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-map/>

³ <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2024-01/cp240006en.pdf>

¹ לימים שימש הסעיף הזה לטענות בדבר "אי חוקיותן" של התנהלויות ישראליות. אך כפי שניתן לראות מנוסח הסעיף, הוא הפוך למעשה. בפרוטוקול הנוסף לאמנה עורפל נוסח הסעיף המקביל באופן שאפשר את הפרשנות המעוותת בצורה נוחה יותר לעיכול.